

КОРХОНАЛАРДА ПЕРСОНАЛНИ БОШҚАРИШ ВА МЕХНАТИДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИ ТАҲЛИЛИ

Нажимова Сайёра Тургуновна

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси магистранти

Аннотация. Ушбу мақолада корхоналарда персонални бошқаришнинг самарадорлиги ва меҳнатидан фойдаланиш таҳлил қилинади. Тадқиқотда персонални бошқаришнинг асосий методлари, хусусан, меҳнат ресурсларини оптималлаштириш, ишчи кучининг самарали тақсимланиши ва иш жараёнларини яхшилаш бўйича амалий усуллар кўриб чиқилган. Шунингдек, меҳнат самарадорлигини ошириш учун зарур бўлган бошқарув технологиялари, мотивация тизими ва тренинглар таҳлил етилган. Мақола шунингдек, корхоналар учун персонални бошқаришнинг самарадорлигини ошириш бўйича тавсиялар ва таклифлар ишлаб чиқади.

Калит сўзлар: персонални бошқариш, меҳнат самарадорлиги, ишчи кучи, бошқарув методлари, меҳнат ресурслари, мотивация, тренинглар, самарадорлик таҳлили.

Корхоналарда персонал меҳнатидан фойдаланишнинг самарадорлигини аниқлаш аввало, корхона персоналини ташкил этувчи мавжуд меҳнат ресурслари ҳолатини таҳлил қилиш орқали амалга оширилади. Таҳлил объекти эса шу корхонада фаолият олиб бораётган ходимлар ҳисобланади. Таҳлилнинг асосий мақсади корхона меҳнат ресурсларининг ҳолати тўғрисида, уларга ажратилаётган маблағлар ўзини қай даражада қоплаши ҳақида, уларнинг малака даражасидаги ўзгаришларни, маҳсулотларнинг сифати яхшиланишига қандай омиллар кўпроқ таъсир этаётганлиги, меҳнат унумдорлиги қай ҳолатда эканлиги, кўнимсизлик ҳолати, корхонадаги ижтимоий муҳитнинг ҳолати, ходимларни ўзаро муносабатлари ва бошқа кўплаб саволларга жавоб топиш имкониятини аниқлашдир. Амалий жиҳатдан олганда ходим корхонанинг энг зарур ресурси бўлганлиги боис, унинг салоҳиятидан самарали фойдаланиш учун ҳар бир ходим бажарадиган аниқ ишлаб чиқариш жараёнларининг хусусиятларидан келиб чиқадиган махсус таҳлил ўтказишни талаб қилади. Ушбу таҳлилнинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- ишловчиларнинг сони ва жинси, ёши, мутахассислиги, мартабаси ва малака даражаси таркиби бўйича тадқиқ қилиш;

- корхонанинг меҳнат ресурслари билан таъминланганлиги даражасини аниқлаш;
- иш вақтидан фойдаланиш ҳақидаги маълумотларни текшириш;
- ходим ҳаракатининг шакли, динамикаси ва сабабларини, меҳнат интизомининг аҳволини ўрганиш;
- кўл меҳнатида, малакасиз ва оғир жисмоний меҳнатда банд бўлганлар сони ва динамикасини аниқлаш;
- меҳнат фаолиятининг ижтимоий ҳаракатларини тадқиқ қилиш;
- меҳнат мотивацияси, касб малака жиҳатидан лавозимларга кўтариш;
- меҳнатдан қониқиш ҳиссини уйғотиш;
- корхонанинг меҳнат ресурслари билан таъминланишини яхшилаш, уларнинг тузилмасини такомиллаштиришга қаратилган тадбирларни ишлаб чиқиш.

Таҳлил маълумотларининг асоси бўлиб статистик ҳисоботлар, кадрлар бўлими маълумотлари, иш вақтидан фойдаланишни ифодаловчи махсус маълумотлар хизмат қилади.

Корхонада меҳнат ресурслари таъминланганлиги таҳлили улардан фойдаланиш категорияларини ўрганишдан бошланади. Меҳнат ресурсларини категориялар бўйича гуруҳлаш тегишли касб ва малакадаги ишловчиларга бўлган талабни аниқлаш, меҳнатга ҳақ тўлаш шакллари ва тизимлари ўртасида боғлиқлик ўрнатишни ташкил қилиш, ходимдан оқилона фойдаланиш имконини излаб ишларини енгиллаштиради¹⁰².

Республикамизда барча ишловчилар қуйидаги классификация белгилари бўйича бўлинади:

- ишлаб чиқариш жараёнидаги бажарадиган ишлари бўйича ишчилар асосий, ёрдамчи ва хизматчиларга;
- ҳақиқатдаги фаолият тавсифи бўйича (иш тури) улар эгаллаган лавозимига кўра;
- технологик жараёнда қатнашиш тамойили бўйича: маҳсулот ишлаб чиқаришдаги ишчилар асосий ва ёрдамчига, хизматчилар, раҳбарлар, мутахассисларга ва техник ходимларга (бошқа хизматчиларга);
- иш муддати бўйича доимий, вақтинчалик ва мавсумий ишловчиларга.

Корхоналарда меҳнат ресурсларига бўлган талабни аниқлаш вазифаси маълум вақт давомида ишловчилар сонини ҳисоблашдан иборат бўлади. Меҳнат ресурсларидан фойдаланиш самарадорлигини таҳлил қилиш учун

¹⁰² Карлик А.Е., Рогова Е.М., Тихонова М.В., Ткаченко Б.А. “Инвестиционный менеджмент: Учебник”. СПб.: Вернера Регена, 2008. - с. 216.

ходимлар сони кўрсаткичини тавсифлаш муҳим ҳисобланади. Ўзбекистон Республикасининг “Корхоналар тўғрисида”¹⁰³ги қонунига мувофиқ корхона ходимлар сонини, уларнинг касб-малакаси таркибини ўзи аниқлайди ва штатлар жадвалини тасдиқлайди.

Корхоналарда ходимлар бир неча турларга бўлинади ва ҳар бир турдаги ходимларнинг ўзига тегишли вазифалари белгилаб қўйилган бўлади.

Ходимлар - бу хўжалик юритувчи субъектларнинг ёллаш асосида ишлайдиган ва ишчиларнинг умумий чекланган сонига қўшиладиган барча ишчиларнинг йиғиндисидан иборат.

Ходимларнинг чекланган умумий сони - корхона, ташкилот, муассасанинг меҳнاتини ташкил этиш ва технология ривожланишининг мавжуд даражасида олдинга қўйилган мақсад ва вазифаларга эришиши учун зарур бўлган ходимларнинг максимал сони.

Бошқарув ходимлари - тақсимловчи функцияларни бажарувчи ходимларга раҳбарлик қилувчи, зарур қарорларни ишлаб чиқарувчи, корхона фаолияти жараёнларини режалаштирувчи, назорат қилувчи ва тартибга солувчи ходимлар. Улар зарур ташкилий техник шароитларини ва белгиланган функциялар ва ишлаб чиқариш датурларини бажарилишини таъминлайди.

Раҳбарлар - меъёрий ҳужжатларга мувофиқ, маъмурийлаштириш функциялари, корхона номидан ҳаракатланиш, тақсимлаш ҳуқуқларига ваколатларига эга бўлган қарамоғидаги ходимларга раҳбарлик қилувчи, бўлимлар фаолиятини ташкил этувчи, мувофиқлаштирувчи фармойишлар устидан назорат олиб боровчи бошқарув ходимлари.

Асосий ишлаб чиқариш ходимлар - бевосита маҳсулот ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш билан шуғулланувчилардир.

Ёрдамчи ходимлар - булар бевосита ишлаб чиқаришда иштирок этмайдиган, лекин бошқа ходимлар ишлаши учун шарт-шароитлар яратишади. Ёрдамчи ходимлар ўз навбатида техник ва хизмат кўрсатувчи ходимларга бўлинади.

Техник ходимлар - уларнинг асосий вазифаси бошқарув ходимлари фаолиятига кўмаклашади. Уларга котиба, экспедитор, компьютер операторлари ва дастурчилар, табелчилар ва бошқалар киради.

Хизмат кўрсатувчи ходимлар - асосий бажарадиган функциясига бошқариладиган объект тўғрисида ахборотларни тайёрлаш, таҳлил қилиш, ҳисобга олиш, сақлаш, техник жараёнларни ташкил этиш смена молия

¹⁰³ “Ўзбекистон Республикасида корхоналар тўғрисида”. Ўзбекистон Республикасининг қонуни. 1993 йил 7 май.

материалларини тайёрлаш ва бошқа функциялар кирувчи бошқарув ходимларининг бир қисми.

Юқорида тавсифланган корхона ходимлари турлари умумлашган ҳолда ишлаб чиқариш ходимларини ташкил этади. Ушбу ишлаб чиқариш ходимлари сони ($Y_{и.с.}$) кўрсаткичи қуйидагича аниқланади:

$$Y_{и.с.} = I_c + P_c + X_c + T_c \quad (1)$$

Бу ерда: I_c – маҳсулот ишлаб чиқаришда бевосита иштирок этадиган ходим(ишчи)лар; P_c - раҳбарлар; X_c – хизмат кўрсатувчи ходимлар; T_c – техник ходимлар.

Саноат ишлаб чиқариш ходимлари сони - ҳақиқатда ишлаётганлар, хизмат сафаридагилар, меҳнат, ҳомила ва бола парвариши бўйича таътилдагилар, давлат жамоат вазифаларини бажариш туфайли ишга чиқмаганлар, касаллиги ва маъмурият рухсати билан ишга келмаганлар шулар жумласига киради.

Маълум муддат давомида саноат ишлаб чиқариш ходимлари меҳнатидан фойдаланиш самарадорлигини таҳлил қилиш учун комплекс кўрсаткичлар тизимини таҳлил қилиш лозим бўлади. Жумладан, маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг ходимларга нисбати, мос равишда олинган фойда ва даромад нисбати, ишчиларнинг ўртача кунлик ва соатлик маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми, шунингдек, ходимлар маълумот даражаси, меҳнатнинг тўғри тақсимланганлик даражаси, ёш ва иш стажи бўйича таркиб, меҳнат шароити ва кадрлар оқими ҳамда улардан фойдаланиш интенсивлиги каби кўрсаткичларни таҳлил қилиш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Холмуродов А.Р. (2020). Корхоналарда персонални бошқариш: назарий асослар ва амалиёт. Тошкент: "Иқтисодиёт" нашриёти.
2. Солиев С.М. (2019). "Корхоналарда меҳнат самарадорлигини оширишнинг бошқарув методлари". Иқтисодий таҳлил журнали, 8(1), 34–42.
3. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги. (2021). Меҳнат ресурсларини бошқариш ва самарадорлигини таҳлил қилиш. Тошкент: Молия вазирлиги нашриёти.
4. Кҳамидов С. (2018). Меҳнат ва бошқарув самарадорлигини ошириш усуллари: назарий ва амалий ёндашувлар. Тошкент: "Иқтисодиёт" нашриёти.
5. Интернационал Лабоур Организатсион (ИЛО). (2020). Импровинг Лабор Продутивитй ин Ентерприсес: Глобал Прастисес. Генева: ИЛО Публисатсионс.

6. Бескер, Г. С. (2021). Хуман Сапитал: А Тҳеоретисал анд Емпирисал Анайлсис витҳ Спесиал Референсе то Едусатион. Чисаго: Университй оф Чисаго Пресс.

7. Шарипов А.Т. (2022). “Корхоналарда персонални бошқаришнинг самарадорлигини оширишда инновацион ёндашувлар”. Ишлаб чиқариш ва менежмент журнали, 3(2), 27–33.

